

ГЕНДЕРНІ МОДЕЛІ В «КОСМІЧНІЙ ТРИЛОГІЇ» К. С. ЛЬЮІСА

У статті здійснено спробу інтерпретації «Космічної трилогії» К. С. Льюїса в контексті гендерних студій. Представлено аналіз гендерних моделей у науково-фантастичному циклі романів К. С. Льюїса. Виявлено специфіку реалізації гендерних моделей у «Космічній трилогії» та їх зв'язок із християнською ідеологією.

Ключові слова: гендер, християнство, фемінне, маскулінне, інститут сім'ї.

В статье сделана попытка интерпретировать «Космическую трилогию» К. С. Льюиса в контексте гендерных студий. Представлен анализ гендерных моделей в научно-фантастическом цикле романов. Выявлена специфика реализации гендерных моделей в «Космической трилогии» а также их связь с христианской идеологией.

Ключевые слова: гендер, христианство, феминное, маскулинное, институт семьи.

This article interprets C. S. Lewis's Space trilogy from the gender studies point of view. The paper focuses on the analysis of the gender models in the science fiction series of novels. It was found out the pattern of gender models' realization in Space trilogy and their interaction with Christian ideology.

Key words: gender, Christianity, feminine, masculine, family institution.

Клайв Стейплз Льюїс (1935-1949 рр.) – видатний британський філолог, письменник, автор філософських праць, що ґрунтуються на християнських догмах і концептах. Тема християнства проходить крізь усю творчість К. С. Льюїса, і саме тому переважна більшість досліджень художнього доробку письменника була зорієнтована на християнський дискурс. Цією проблемою цікавились такі дослідники, як С. Шварц, А. Ліндслі та Ф. Рюкен. Окрему увагу приділяли трактатам «Проблема болю», «Просто християнство» та «Людина скасовується» Дж. Вудраф, Б. Топоров, Д. Хармон та інші. Фентезі та наукову фантастику Льюїса вивчали Б. Едвардс, Л. Крістен та Р. Грін. Проте недостатньо дослідженими залишаються ранні твори митця, особливо науково-фантастичні романи, які мають велике значення у становленні Льюїса як письменника.

Для інтерпретації творів К. С. Льюїса науковці використовували різноманітні методології (наприклад, інтертекстуальний, міфологічний, структурний підходи), проте гендерному виміру творчості письменника дослідники не приділили належної уваги. Фактично основними працями, які висвітлюють даний аспект, залишаються статті К. Фрая, М. С. Ліуен та К. О. Уткіної, у яких був розглянутий лише один цикл «Хроніки Нарнії». Однак гендерні дослідження творчості Льюїса є доволі перспективними, з огляду на те, що письменник розпочав свою кар'єру в роки утвердження феміністичних ідей у суспільстві, що згодом призвело до формування гендерної теорії. Окрім цього, К. С. Льюїс звертається до проблеми гендерної ідентичності у своєму есе «Просто християнство» та до проблеми шлюбу, що свідчить

про зацікавленість письменника у гендерних дослідженнях.

Отже, у той час як «Хроніки Нарнії» були розглянуті у контексті гендерних студій, недостатньо вивченими залишаються художні твори раннього періоду творчості К. С. Льюїса, до яких належить «Космічна трилогія». Романи, що входять до цієї трилогії – «За межі мовчазної планети» (1938 р.), «Переландра» (1943 р.), «Ця мерзена сила» (1945 р.) – відносять до творів, які заклали фундамент піджанру християнської наукової фантастики загалом і поетики фентезі у творчості Льюїса зокрема. Саме тому метою нашої статті є дослідження специфіки гендерних моделей у «Космічній трилогії» К. С. Льюїса, які набувають подальшого розвитку у творчості письменника.

Розпочнемо наш аналіз із другого роману «Переландра», адже саме у ньому письменник звертається до проблеми розмежування гендеру та статі: «стать – це просто реальність, а гендер – це фундаментальна реальність» [6, с. 401]. Льюїс неодноразово звертається і у трилогії, і у трактатах до питання статі та гендеру, і саме поняття гендеру, як фундаментальної реальності, стає лейтмотивом усієї «Космічної трилогії». Письменник звертає увагу перш за все на тип мислення персонажів та їх розвиток протягом розгортання подій у трилогії. У «Переландрі» протагоністами є Король і Королева, які відповідають християнським гендерним стереотипам, саме тому спочатку потрібно розкрити образи персонажів другого роману, адже їхні гендерні моделі є кінцевим етапом становлення ідентичності інших

персонажів «Космічної трилогії» – Марка і Джейн Стаддок та Ренсома.

К. С. Льюїс у «Переландрі» зображує ідеальних чоловіка та жінку, які мають створити власну сім'ю. Письменник послуговується християнськими нормами, за якими дружина має бути добродешною, цнотливою, скромною, чутливою, милосердною, слухняною, хазяйновитою та підкорюватись своєму чоловікові, який, у свою чергу, є турботливим, надійним, головою сім'ї, захисником, учителем своїй дружині та, головне, щоб він був готовий пожертвувати собою.

До образу жінки письменник звертається лише у другому романі «Переландра». Він бере за основу біблійний сюжет «Втраченого Раю», який розгортається на планеті Переландра (Венера). К. С. Льюїс трансформує Адама та Єву в Короля та Королеву, яким Малельділ (Бог) створив низку перешкод: оселив їх на двох різних плавучих островах, яких було тисячі на цій планеті. Коли Королева буде готова до зустрічі з Королем та встоїть перед спокусою, тоді їй відбудеться сценарій уже «Не Втраченого Раю». Король із Королевою стали першими людьми та правителями Переландри, а також взірцем для всього живого, ось чому вони мали бути ідеальною парою та пройти крізь усі випробовування.

Власне, з Королем ми знайомимось наприкінці роману. Він постає статним, мудрим та гарним чоловіком. Із промов Короля стає зрозумілим, що він чудово володіє ораторським мистецтвом та здатний керувати цілою планетою. Він зображений як незалежна, самодостатня й доволі напориста людина, яка завжди стоїть на своєму та іноді трохи зверхньо ставиться до інших. В принципі, такі риси притаманні владному правителю. Отже, Льюїс подає яскравий приклад чоловіка з раціональним типом мислення та яскраво вираженими маскулінними рисами характеру. Більше того, Король є безперечним лідером у щойно сформованій родині та мудрими промовама повчає свою дружину.

Роман в основному зосереджений на Королеві, яка зображена тендітною жінкою. Автор проводить паралель із Дівою Марією, зауважуючи на божественному спокої та жіночності неземної правительки. Королева ледве не піддається на спокусу, а також шаріється, коли диявол підлезується до неї. Останнє свідчить про скромність жінки, що має бути однією з головних рис характеру дружини відповідно до християнської ідеології. Цікаво, що спокусою на Переландрі була ідея свободи від чоловіка, становлення самостійної сильної жінки та насолода своєю величчю: «...з розповідей виступала не ідея, а образ – велична, прекрасна жінка, яка не відступає від відповідальності за долю світу, вона самотньо і безстрашно йде у п'ятьм, щоб зробити те, що ніхто більше не може зробити... портрет чоловіка: смутно кишіли якісь жалюгідні істоти, зарозумілі, інфантильні, боягузливі, вперті, похмурі, ліниві, здатні на все, аби нічого не вирішувати і не ризикувати. Лише бунтівна та жертвна доблесть їхніх жінок дарує їм справжнє життя» [6, с. 364]. Якщо до цієї промови диявола у Королеві вбачалась «повна відсутність егоїзму, дитяча, радісна святість та

глибокий спокій, який нагадував про дитинство та мудру старість...» [5, с. 364], то після лекції про сильних жінок, «вона вже хотіла величі, вже грала роль, і це здавалось огидним та вульгарним» [6, с. 364].

Таким чином, Льюїс доволі саркастично показує своє ставлення до фемінізму. Він порівнює це явище з гріхом та виступає проти будь-яких проявів феміністичних ідей, які суперечать християнським догмам, адже шлюб у християнстві – це цілісний організм, у якому одна половина невіддільна від іншої. Королева притримувалась тієї ж думки, проте дияволу майже вдалось спокусити правительку речами, а саме одягом та прикрасами. Однак від фатальної помилки її рятує чоловік. В образі Королеви зосереджені практично всі фемінні риси: життєрадісність, скромність, відданість своєму Королю, сердечність, співпереживання, слабкість та емоційність. До цього списку необхідно додати її інфантильність, адже неодноразово вона заграється з мешканцями планети, а також її мова схожа на дитячу, зокрема наївними запитаннями. Вона повністю залежить від чоловіка і не може, навіть не хоче самостійно приймати рішення.

Отже, Льюїс зображує пару, яка цілком відповідає гендерним стереотипам маскулінного чоловіка та фемінної жінки. Ці стереотипи побудовані згідно з християнськими нормами, що є цілком логічним, оскільки у «Космічній трилогії» К. С. Льюїс розкриває проблему християнського дискурсу. Результатом такого тандему стає соціальний інститут сім'ї, в якому від самого початку його створення вже розподілені ролі: чоловік – голова родини, жінка – слухається чоловіка та догоджає йому у всьому. Саме через відношення Короля і Королеви Льюїс розкриває свою ідею справжнього християнського шлюбу, в якому присутній чіткий розподіл гендерних ролей.

За основу К. С. Льюїс взяв послання апостола Павла до ефесян, у якому йдеться про те, що дружина повинна підкорюватись чоловікові так само, як і Богу; шлюб – живий символ Христа та Його Церкви. Християнський шлюб заснований на активному коханні, тобто на діях, а не лише на почуттях. Також в есе «Просто християнство» він зазначив: «якби не відбулось гріхопадіння, патріархальне єдиновладдя було б найкраще для всіх» [4, с. 227].

Пояснюючи основи християнського шлюбу, Льюїс наголошував на тому, що, коли дружина з чоловіком живуть у згоді, то питання рівності не виникає. Коли ж відбувається якийсь конфлікт або потрібно прийняти рішення, то, зазвичай, необхідно раціонально поставитись до питання. Отже, одна зі сторін у складних життєвих ситуаціях повинна мати владу і право вирішувати питання у шлюбі, оскільки у будь-якому постійному союзі має бути конституція. Однак Льюїс зазначив, що все ж таки головою в сім'ї має бути чоловік. Це пов'язано з типом мислення та поведінки подружньої пари. За словами письменника, саме чоловік може встояти проти небезпечного світу. Жінка зазвичай керується емоціями, які не допомагають захистити не лише себе, але й свою сім'ю [5, с. 16].

За Льюїсом, існують два види шлюбу – християнський та законний. У той час, як у «Переландрі» автор зображує ідеальну християнську родину Короля та Королеви, роман «Ця мерзена сила» будується навколо сімейних стосунків законного шлюбу Стаддоків, який став даниною суспільству. Іншими словами, формальність підкріплена паперами. При законному шлюбі подружжя пара співіснує, не більше того, а християнський шлюб – це складний інститут сім'ї, що живе за законами та нормами християнства. Чоловік із дружиною є одним цілим та розвиваються духовно.

Джейн та Марк Стаддок – молоде подружжя дрейфуючих за течією інтелектуалів, які в результаті опинились по різні боки барикад. Сім'я, на перший погляд, дотримується норм тогочасного суспільства, і подружжя створює видимість того, що Марк є головою родини. Насправді все трималося лише на ілюзії сім'ї: «вони були молоді, і, хоча не дуже кохали один одного, кожний хотів, щоб кохали його» [6, с. 522]. Ми бачимо, що такі відносини далекі від християнського шлюбу, адже в результаті не має єдиного цілого, лише два егоїсти, які хочуть кохання для себе, але нічого для цього не роблять. Зі спогадів Джейн, раніше вони кохали один одного, втім, коли жодний із них не зміг добитись чогось суттєвого у науковій діяльності, подружжя залишило ідею кар'єрного розвитку. Марк просто плыв за течією, а Джейн розмірковувала про те, що подружнє життя зіпсувало її кар'єру.

Згодом Марку запропонували роботу в національному інституті координованих експериментів (далі НІКЕ). Він довго не міг вирішити, прийняти таку вигідну пропозицію чи ні. Марк усе життя мріяв про блискучу кар'єру, як і Джейн, але ніколи не вдавався до активних дій, навіть коли сама удача йшла йому назустріч. На роботі у НІКЕ він не прагнув показати себе лідером та поведився індиферентно щодо оточуючої дійсності. Неодноразово він звертається до думки про те, що йому зручно нічого не робити, що його влаштовує власна невизначеність, він порівнює себе з дитиною, і ця інфантильність йому також не заважає. Тим не менше, його модель поведінки змінюється під впливом колеги, войовничої амазонки, яка поводить себе як чоловік, лається, палить сигари та п'є віскі літрами. Власне, чоловіки-колеги поводили себе так само. Марку дуже подобалось таке оточення: «Як спиртно, як мужньо (Марка зараз нудило від жінок) сів Фіверстоун за кремо, стискаючи в зубах цикарку!... Марк часто бачив, як жінки намагаються жартувати по-чоловічому, і це шокувало його, але все ж він відчував свою перевагу» [6, с. 503-504]. Згодом він намагається відповідати цьому оточенню. Проте справжній прояв маскулінного типу мислення спостерігаємо під час роздумів над долею його дружини, яка опинилась у небезпеці. Його спроби героїства чи то бунтівництва проявляються у протесті проти старого домашнього та нового інститутського способів життя. Марк відчуває потребу в мужності та лідерстві. У даному випадку спрацював сценарій супергероя, коли жінка в небезпеці потребує порятунку.

Паралельно зі змінами у характері та поведінці Марка зовнішній світ впливає і на Джейн. Спочатку вона відчуває свою недосконалість як жінки та дружини, адже вона не хоче займатись будинком взагалі та не прагне материнства: ««Допомагати, втішати, підтримувати...» – сумно подумала Джейн. Насправді, вийшовши заміж, вона змінила дружбу, сміх і масу цікавих справ на одиночне ув'язнення... Вона й дитину не хотіла саме тому, що боялась, як би вона не завадила їй жити власним життям» [6, с. 482]. Спілкуючись зі своєю знайомою на тему подружнього життя, Джейн здається, що вона взагалі ніколи не зможе стати справжньою дружиною, якою потребує від неї суспільство. Вона звертається до ідей фемінізму і в них знаходить свій спокій. Згодом Джейн намагається стати лідером, вдаючись до активних дій. На цьому етапі вона зустрічається з Ренсомом. У ньому вона вбачає справжнього чоловіка, і нарешті, на його фоні вона відчуває себе слабкою жінкою. Разом із тим, вона переосмислює своє ставлення до релігії та звертається до християнства. Джейн переїхала до пансіонату Ренсома та проживала декілька днів у християнській громаді, у якій був чіткий поділ праці: чоловіки виконували важку роботу, жінки – роботу по дому. У таких умовах у Джейн розвивається фемінний спосіб мислення: роздуми про дітей, про послух чоловікові та Богу, вона стає чуттєвою та більше не прагне брати ініціативу до своїх рук. Кульмінацією таких змін стає поява Венери, яка спустилась, щоб благословити її жіноче ество. Недарма вона з'являється саме тоді, коли Джейн охрестилась і докорінно змінила своє ставлення до чоловіка та шлюбу. Сходження Венери символізує завершеність обряду ініціації, тобто становлення Джейн як жінки, готової до справжнього християнського шлюбу та материнства.

У результаті, змужнілий Марк зустрічається зі своєю тендітною дружиною Джейн наприкінці роману на ложі, усипаному квітами та благословенному богинею кохання. Законний шлюб перейшов на новий рівень і став християнським, оскільки Марк переосмислив свою роль у родині, а Джейн позбулась деяких маскуліних рис і стала зразковою дружиною.

Окрім двох подружніх пар, які фігурують у романах «Переландра» та «Ця мерзена сила», протягом усієї «Космічної трилогії» відбувається становлення гендерної ідентичності ще одного персонажа – Ренсома, 35-річного кембриджського філолога. Високий і сутулий одинак, він з'являється на початку роману у зношеному одязі на прогулянці. Першим завданням, яке ставить письменник перед Ренсомом, – перебороти страх, з чим він фактично не справляється у романі «За межі мовчазної планети». Він постійно чогось боїться та сумнівається у своїх вчинках. Ренсом не може визначитись із приводу будь-якого питання, завжди шукає доброго радника, досить довго аналізує ситуацію і, тим не менш, продовжує сумніватись у прийнятому рішенні. Він доволі пасивний чоловік і не намагається проявити хоча б якісь якості лідера, коли виходить на полювання з жителями Малакандри (Марсу). Небезпечна подорож на іншу планету лише трохі

зсунула кригу в його підсвідомості, і він вже не так боїться відповідати за власні вчинки. Тим не менш, він приймає рішення на рівні інтуїції: «Ренсому не потрібно було приймати рішення, він діяв під впливом моменту» [6, с. 35].

Отже, у першій частині «Космічної трилогії» ми зустрічаємось із Ренсомом, в якому присутні і фемінні, і маскуліні риси характеру. Скоріше за все, це зумовлено впливом соціальних інститутів, одним із них є університетське оточення протагоніста. У Ренсома не було власної сім'ї і все своє життя він присвятив науці, яка потребує маскулінного типу мислення. Одним із факторів такої поведінки також є незвичне оточення, тобто планета Малакандра, на яку потрапляє Ренсом. Протагоніст довго не може прийти до тями, у нього змішані відчуття, адже він опинився на іншій планеті, серед невідомих йому істот, тварин та рослин. Ренсом розгубився та перелякався за своє життя, проте він не поводив себе агресивно стосовно своїх викрадачів. Згодом у нього з'являються думки про те, що він ні на що не здатний і нікому не потрібний, а також про самогубство. Однак маскуліне переважило фемінне, оскільки Ренсом полишає свою чуттєвість та проявляє зібраність і мужність: «Він подумав, що ніж стане при нагоді не лише для самогубства. Чесно кажучи, Ренсом рідко бував у такому войовничому настрої. Подібно багатьом сучасникам, він не дуже високо оцінював свою мужність. Звичайно, хлопчиськом він мріяв про доблесть у бою, але коли йому самому довелося побувати на війні, він став зовсім іншим – і, може бути, занадто низько – оцінював свою здатність до героїзму. Ось і зараз Ренсом побоювався, що цій твердості духу вистачить ненадовго, але все ж таки був готовий поборотись із ворогами» [6, с. 18].

Значні зміни в характері протагоніста відбуваються у другому романі, «Переландрі». Від самого початку твору він виступає досить впевненим та зрівноваженим науковцем, який чітко окреслив собі мету – стати воїном Добра. Незважаючи на те, що він був практично зброєю Малельділа (Бога) та у нього залишилось своє внутрішнє «я», жага до контролю, безпеки та надія лише на себе, він знову проявляє сумніви з приводу будь-якого рішення. Хоча його моральні цінності не дозволяли йому проявляти агресію, все ж таки він вступив у битву з дияволом. Ренсом вперше проявив себе справжнім воїном-захисником, адже в бій він вступив, захищаючи не себе, а Королеву. Така поведінка свідчить про те, що у нього все ж таки переважає маскуліний тип мислення. Навіть незважаючи на те, що Ренсом не вмів битись, і лише ліниво та безтурботно махав руками, він зміг перемогти ворога в чесному бою власними силами, як справжній чоловік. Паралельно із цим, Ренсом намагається осмислити християнську філософію, тобто він розмірковує над етапами створення світу, першими людьми на Землі й їхніми моральними принципами, гріхопадінням, біблійними текстами, християнськими нормами, нарешті, над Богом, ангелами та демонами. Власне, Ренсом приходить до християнства через своє «раціо», а не

через почуття, що ще раз демонструє маскуліний тип мислення протагоніста.

Третій роман «Ця мерзена сила» є останнім кроком у становленні Ренсома як християнина. До того ж, після його подорожей на Малакандру та Переландру він назавжди позбувся своїх страхів. За словами однієї з головних персонажів, Джейн Стаддок, він став схожий на короля Артура та суддю Соломона. Недарма К. С. Льюїс називає його Пендрагоном – легендарним королем бритів. Ренсом постає величним, статним, дуже гарним чоловіком, який молодо виглядає та, разом із тим, мудро мислить. Він проявляє себе блискучим лідером, керуючи спільнотою християн, які проживають у його пансіонаті. Зазначимо, що Ренсом не виказує ніяких почуттів – ні радості, ні смутку – також він отримує знання від Малельділа, і тому завжди все знає. Його поведінка стала схожою на поведінку Короля з Переландри – мова ясна, рішення виважені, рухи повільні, але немає тої зверхності, яка була у правителя Венери.

Отже, пройшовши всі випробовування, Ренсом стає кращим прикладом ідеального християнина, адже, якщо зверхність розглядати як невелику ваду Короля, то у філолога ця вада вже відсутня. У цьому випадку К. С. Льюїс доводить необхідність праці над собою та збагачення духовного світу людини. У «Переландрі» Король фігурує як вже сформована особистість, саме тому ми не слідкуємо за розвитком його характеру, проте Ренсом проходить тернистий шлях, який увінчується успіхом. Взагалі ідея праці над особистістю згодом була розкрита в есе Льюїса «Просто християнство», в якому він закликав не боятися християнства, оскільки багато хто думає, що доведеться постійно розвиватись та вести аскетичний спосіб життя. Письменник зазначає, що це не так, а навіть якщо людина мусить від чогось відмовитись, це буде мізерною втратою на тлі духовного піднесення.

Підсумовуючи наш аналіз, зазначимо, що у романі «Переландра» К. С. Льюїс звертається до прототипів перших чоловіка та жінки, Короля і Королеви, зображуючи гендерні моделі, до яких мають прагнути всі християни, створюючи найважливішу ланку суспільства – сім'ю. На протигагу цьому ідеалу автор подає образи Марка та Джейн Стаддок, які проходять через велику кількість змін, зумовлених впливом оточення. У результаті вони переходять від формального законного шлюбу до християнського, тобто вони наближаються до ідеальних моделей Короля та Королеви. У «Космічній трилогії» Ренсом проходить три етапи становлення християнина, яке відбувається паралельно із утвердженням його маскуліності. Він повністю позбавляється від колишніх фемінних рис та стає ідеальним прикладом чоловіка з маскуліним типом мислення та поведінки. Ці етапи чітко пов'язані між собою і є нерозривними за своєю природою. Отже, специфіка реалізації гендерних моделей у «Космічній трилогії» К. С. Льюїса полягає у поверненні до традиційного гендерного розподілу ролей, що є шляхом до духовного розвитку та кінцевим етапом еволюції

людини. Такий гендерний підхід має чітку мету – долучити людину до християнського інституту. Тобто, за Льюїсом, гендерні моделі мають відповідати християнським нормам: маскулінного чоловіка та фемінної жінки, і лише за таких умов можливе створення християнського шлюбу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Канонические, в русском переводе с параллельными местами и словарем. – М. : Российское Библейское общество, 2000. – 1312 с.
2. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / [Під редакцією Ліліани Гентош, Оксани Кісь]. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2003. – 252 с.
3. Луков В. А. Гендерный конфликт: система понятий / В. А. Луков, В. Н. Кириллина // Знание. Понимание. Умение. – 2005. – № 1. – С. 86–101.
4. Льюис К. С. Просто христианство. Бог под судом / Клайв Стейплз Льюис. – М. : Гендальф, 1994. – 272 с.
5. Льюис К. С. Просто христианство / Клайв Стейплз Льюис. – М. : Фазенда. Дом надежды, 2009. – 320 с.
6. Льюис К. С. Космическая трилогия / Клайв Стейплз Льюис. – М. : Эскимо, 2010. – 672 с.
7. Шаберт И. Гендер как категория новой истории литературы // Пол. Гендер. Культура. Немецкие и русские исследования / [под. ред. Э. Шорэ, К. Хайдер]. – М. : РГГУ, 2009. – 535 с.
8. The Mammoth Encyclopedia of Science Fiction / [ed. George Mann]. – London : Robinson, 2001. – 607 p.
9. Tishler N. M. Encyclopedia of Contemporary Christian Fiction. From C. S. Lewis to Left Behind / Nancy M. Tishler. – California : ABC-CLIO, 2009. – 374 p.
10. Toporov B. Beyond Mere Christianity. C. S. Lewis and the Betrayal of Christianity / Brandon Toporov. – Saudi Arabia : Riyadh, 2005. – 147 p.
11. Woodruff J. S. The Generous Heart and Life of C. S. Lewis / Joel S. Woodruff // Knowing & Doing. – 2004. – № 2. – P. 1–4.